

צבי שפיגל

עקרונות האיזון במשנתו של
הרב אברהם יצחק הכהן קוק

אֲדָרָא

הסדרה לפילוסופיה יהודית

עורך הסדרה:
פרופ' אבי אלקיים

חברי המערכת:
פרופ' זאב הרוי
פרופ' חנוך בן-פזי

צבי שפיגל

עקרונות האיזון במשנתו של
הרב אברהם יצחק הכהן קוק

הוצאת אֶזְרָא

Zvi Shpigel

**A Philosophy of Balance: Principles of Balance in
Rabbi Abraham Isaac Kook's Philosophy**

עיצוב העטיפה: דפנא לוי
עריכה לשונית: אפרים שרם

מסת"ב: 978-965-7773-81-9 ISBN:

© כל הזכויות על המהדורה העברית שמורות להוצאת אֶדְרָא, תל אביב

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע,
לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי – אלקטרוני,
אופטי או מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט
אלא ברשות מפורשת מאת בית ההוצאה לאור שתינתן מראש ובכתב.

נדפס בישראל תשפ"ד – 2024
© Copyright 2024 by Idra Publishing
E-mail: IdraPublisher@gmail.com
<http://idra.org.il/>

סידור, עימוד, לוחות והדפסה: א. אורן הפקות דפוס בע"מ, שד' רוטשילד 109, תל אביב

תוכן העניינים

חלק ראשון: הרקע לאחדות ההפכים ותורת האיזונים

13	פרק ראשון: רקע מחקרי
13	א. מקורות הראי"ה
18	ב. סקירת מחקרים בסוגיית אחדות ההפכים
23	ג. תורת האיזונים
24	פרק שני: אחדות ההפכים ותורת האיזונים בפילוסופיה הכללית
24	א. הרקליטוס, אריסטו וניקולאוס קוזאנוס – העת העתיקה וימי הביניים
29	ב. היגל ושליונג – התקופה הרומנטית
34	ג. דרך האמצע בתורות המזרח
43	פרק שלישי: אחדות ההפכים ותורת האיזונים בהגות היהודית
43	א. אחדות הפכים על פי מקורות חז"ל
45	ב. רב סעדיה גאון ור' יהודה הלוי
46	ג. רמב"ם
50	ד. מהר"ל מפראג
60	ה. חסידות הבעש"ט
61	ו. אחדות הפכים במשנת חב"ד
62	ז. ר' צדוק הכהן מלובלין

חלק שני: אחדות הפכים ותורת האיזונים במשנת הראי"ה

71	פרק ראשון: הקדמה
76	פרק שני: תורת האיזונים
76	א. הגדרת המושגים
78	ב. מדוע המציאות בנויה לכאורה מהפכים ואיזונים
79	ג. סוגי הפכים
81	ד. כיצד פועל מנגנון האיזון
86	פרק שלישי: הקבלה והחסידות כמקור לתורת האיזונים
86	הקדמה
86	א. ספר יצירה

88	ב. ספרות הזוהר
90	ג. ספרא דצניעותא
92	ד. ר' עזריאל מגירונה
94	ה. ספר שערי אורה
95	ו. רבי משה קורדברו (רמ"ק)
96	ז. ר' משה חיים לוצאטו (הרמח"ל)
98	ח. הרמח"ל והראי"ה
101	פרק רביעי: הקבלה כמקור לתורת האיזונים על פי הראי"ה
107	זיקתו של הראי"ה לעולם החסידות

חלק שלישי: יסודות האיזון על פי כתבי הראי"ה

111	הקדמה
113	פרק ראשון: איזונים על פי הקבלה
113	הקדמה
114	א. תהליכים בבריאת העולם
119	ב. אחדות וריבוי
125	ג. עולם הספירות
131	ד. תנועות בבריאה
138	פרק שני: איזונים במישור האנכי
138	הקדמה
139	א. קודש וחול
140	ב. האידיאלי והריאלי
142	ג. עולם הרוח ועולם המעשה
147	ד. תנועות איזון
150	ה. נושאים כלליים בממד האנכי
153	פרק שלישי: איזונים במישור האופקי
153	הקדמה
154	א. עקרונות כלליים
155	ב. חסד ודין
159	ג. התחום החברתי
166	ד. התחום השכלי-הכרתי
172	ה. אתיקה ומוסר
177	ו. תהליכים כלליים
179	ז. הדגמת מודל איזון חברתי – תורת הקונפליקט בחברה פתוחה

183	פרק רביעי: מהות תהליכי האיזון
183	הקדמה
184	א. עקרונות כלליים
185	ב. מצבים ותהליכים של יציאה מהאיזון
189	ג. תגובות למצבים של חוסר איזון
193	ד. כוחות סגוליים
195	ה. תהליכי איזון חיוביים
196	ו. הסיבות להיווצרות כוחות מתנגדים
198	ז. מטרת הכוחות המתנגדים
202	פרק חמישי: איזונים בעולם המחשבה
202	הקדמה
202	א. המחשבה
204	ב. סתירה בין רעיונות
206	ג. שילוב בין רעיונות
209	ד. תנועות

חלק רביעי: איזון שכל ואמונה – הדגמת העיקרון

215	הקדמה
216	פרק ראשון: השכל וההכרה
216	א. הקדמה
217	ב. סקירה של גישות מרכזיות בתורת ההכרה
221	ג. קאנט
224	ד. קאנט והראי"ה
225	ה. השכל – אפיונו על פי הראי"ה
229	ו. סיכום
230	פרק שני: האמונה
230	א. אמונה
231	ב. אפיון היחסים בין האדם המאמין למושג האמונה
233	ג. אמונה שכלית ואמונה אינטואיטיבית במחשבה הישראלית
234	ד. אמונה במחשבת ישראל בתקופת ימי הביניים
237	ה. תקופת החסידות
238	ו. מגמות אובייקטיביות וסובייקטיביות ביחס להכרה ולחווית האמונה
241	ז. האמונה על פי משנת הראי"ה
245	ח. הזולת כמודל למפגש ודאי המיוסד על אינטואיציה
248	ט. יסודות הגישה המשלבת כפי שהם באים לידי ביטוי אצל שמואל הוגו ברגמן

250	פרק שלישי: הפילוסופיה הישראלית על פי הראי"ה
250	א. אמונה ושכל: הגישה המשלבת כפי שהיא באה לידי ביטוי ב"אורות אמונה"
251	ב. אמונה ושכל: הגישה המשלבת של הראי"ה
252	ג. הרקע ההיסטורי לגישות השכל והאמונה
256	פרק רביעי: האמונה על פי הראי"ה
256	א. מהות האמונה
257	ב. האמונה הטבעית
258	ג. חוש האמונה
259	ד. הצורך של האמונה ב"כלים" להוצאתה לפועל במציאות
261	פרק חמישי: השכל האנושי על פי הראי"ה
261	א. הבחנה בין אמונה לשכל
262	ב. השכל ככלי
264	ג. מגבלות השכל
265	ד. יתרון השימוש הנכון בשכל
268	פרק שישי: איזון נכון בין חוש האמונה לשכל האנושי: "הפילוסופיה הישראלית" ...

חלק חמישי: מודלים ועקרונות איזון במשנת הראי"ה

273	הקדמה
274	פרק ראשון: עקרונות כלליים
279	פרק שני: מודלים של איזונים
279	הקדמה
279	א. מנגנון ההשלמה – מודל "המטוטלת"
281	ב. איזון בין שכל ואמונה כמדגים מנגנון ההשלמה
284	ג. מנגנון התכללות
288	ד. מנגנון משפיע ומקבל – מודל "מחזור המים"
293	ה. מנגנון שימור וחידוש – "מודל המדרגות"
294	ו. איזון בין מסורת לחידוש – כמדגים את עקרון שימור וחידוש
299	ז. מנגנון שבירה ותיקון – צמיחה מתוך משבר
302	פרק שלישי: סיכום
307	רשימת מקורות
313	מפתח עניינים
316	מפתח שמות

תודות

לרעייתי טלי, ביחד לאורך כל הדרך.
להורי היקרים, יהודה ויהודית שפיגל ז"ל שכל מה ששלי שלהם הוא.
לרבי ומורי הרב יהושע צוקרמן ז"ל שפתח לי את השער למשנתו של הראי"ה.
למנחה פרופ' חנוך בן פזי הערכתי הרבה על הליווי הלבבי המסור והמקצועי.
לעורך הלשוני אפרים שרם על העבודה המסורה והמקצועית.
לרב עוז בלומן על ההארות והעצות הטובות.
לפרופסור אבי אלקיים ולצוות הוצאת אדרא על הטיפול האכפתי המקצועי
והנעים בהוצאת הספר.
לבורא עולם על כל הטוב שגומל איתנו ועל הזכות להאיר את סוגיית האיזונים.

חלק ראשון

הרקע לאחדות ההפכים

ותורת האיזונים

פרק ראשון

רקע מחקרי

א. מקורות הראי"ה

על פי הסקירה של החוקרים וההוגים ניתן לחלק את תחומי המחקר על אודות הראי"ה לשלושה תחומים עיקריים: התחום הפילוסופי, התחום ההלכתי והתחום הקבלי. יש שהוסיפו את התחומים התרבותי וההיסטורי.¹ בהקדמה לספרו, בן נון עורך סקירה יסודית של הכתבים שכתב הראי"ה וניסיונות העריכה השונים.² בחיבורו הוא מסכם את תחומי המחקר הנוספים: התחום התורני-רעיוני ותחום הגאולה והציונות. שוורץ עוסק בהשפעות של תורת הראי"ה ותלמידיו על ההווה הצינית דתית.³ יש שעסקו בביוגרפיה⁴ ויש שחקרו את המודל הפסיכולוגי שבמשנתו.⁵ אחדים עסקו בעולמו הפנימי של הראי"ה.⁶ מאחר שהחוקרים הקיפו בהקדמותיהם את תחומי המחקר, אתייחס למחקרים מרכזיים שבתחומים השונים ובהמשך אתמקד בחוקרים שעסקו בסוגיות המשיקות לתחום המחקר שלי.

התחום הפילוסופי: גולדמן טוען כי על פי מאמרו "המחשבות" שבקובץ עקבי הצאן, הראי"ה מכיר בערך של רעיונות כלליים "שאין הפרש באיזה שפה ולשון ומאיזה בן אומה שיאמרו...";⁷ ועל בסיס עמדה זו הוא מזהה אצלו רעיונות אופייניים למחשבה האירופאית של

- 1 רוזנק, אבינעם, ההלכה הנבואית: הפילוסופיה של ההלכה במשנת הראי"ה קוק, ירושלים תשס"ז, עמ' 12 ו-13. והערות שוליים, שם רשימת מחקרים.
- 2 בן נון, יואל, המקור הכפול של השראה וסמכות במשנת הראי"ה קוק: לאחד את הבלתי מתאחד, (מבוסס על עבודתו לשם קבלת תואר דוקטור), ירושלים תשע"ד, עמ' 64.
- 3 שוורץ, דב, אתגר ומשבר בחוג הרב קוק, תל אביב תשס"א; שוורץ, דב, אמונה על פרשת דרכים, תל אביב 1996.
- 4 מירסקי, יהודה, הרב קוק: מבט חדש, מט"ח 2021.
- 5 בן נון, יואל, המקור הכפול של השראה וסמכות במשנת הראי"ה קוק: לאחד את הבלתי מתאחד, עמ' 402. כהנא, ברוך, אורות האדם והנפש: משנתו הפסיכולוגית של הראי"ה קוק וכלים ליישומה, ירושלים תשפ"א.
- 6 שרלו, סמדר, צדיק יסוד עולם: השליחות הסודית והחוויה המיסטית של הרב קוק, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן תשס"ד.
- 7 גולדמן, אליעזר, זיקתו של הרב קוק למחשבה האירופאית, בתוך: יובל אורות, הגותו של הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל, ירושלים תשמ"ה, עמ' 115-122.

המאה התשע־עשרה. איש שלום, סבור אף הוא שיש במשנתו של הראי"ה היבטים פילוסופיים, אך הוא גם טוען לשילוב בין המיסטיקה לשכל הדיסקורסיבי.⁸ שוורץ אף טוען כי "לפנינו שיטה פילוסופית שאותה שומה עלינו לגלות מבעד למעטה של ניסוח בלתי שיטתי".⁹ אכן אין לראי"ה חיבור שבו ניכרת שיטה פילוסופית קוהרנטית, "מקום השאיר" לחוקריו להתגדר בו, על ידי חילוץ מבנים הגותיים ושיטתיים מתוך פסקאותיו.

התחום ההלכתי: רוזנק, דן בגישות השונות הקימות במחקר על אודות הראי"ה ועל ההבדלים בין ההגות שבין כותלי בית המדרש לעומת זו האקדמית.¹⁰ הוא בוחן דרך משנת אחדות ההפכים את יחסו של הראי"ה להלכה ואת החדשנות של הראי"ה בגישתו ההרמונית המשלבת הלכה ואגדה. בנושא האגדה מדגיש רוזנק את הזיקה שבין האגדה לממד הנבואי. סוגיית אחדות ההפכים משמשת אצל רוזנק את הבסיס להבנת שיטתו של הראי"ה, והוא גם מבקש ליישם גישה זו ביחס לסוגיות הקשורות להוויית הציונות הדתית.¹¹ בשאלת דרכו ההלכתית של הראי"ה נמצא גם את גוטל,¹² שמדגיש את הריבוי במרכיבי האגדה והקבלה בשיקוליו ההלכתיים של הראי"ה.

התחום הקבלי: גרשם שלום, ראה בראי"ה "דוגמא ומופת למיסטיקאי יהודי גדול".¹³ הלל צייטלין, מאפיין אותו כמקובל.¹⁴ תמר רוס, שהשוותה את גישת הראי"ה עם בעל התניא, הרש"ו מלאדי, ועם ר' חיים מוולוז'ין, מניחה כי שלושתם מפרשים בדרך אלגורית את קבלת האר"י.¹⁵ היו שאפיינו את גישתו כגישה שיסודותיה בקבלה אך דרכי ההסברה לקוחים מעולמה של הפילוסופיה. עדין שטיינזלץ, מגדיר את הראי"ה "איש קבלה הבורח מכל התבטאות קבלית מובהקת".¹⁶ שלום רוזנברג, מציג את שיטתו של הראי"ה כשיטה קוהרנטית במונחים פילוסופיים רציונליים מצד אחד אך מצד אחר טוען שיש להזדקק לשפת הקבלה כדי להבין את ניסוחיו.¹⁷ עוד טוען רוזנברג כי יש לראי"ה שיטה פילוסופית למרות הקושי הלשוני והסגנוני נוסף לכך מדגיש רוזנברג כי "כדי להבין את ניסוחיו של הראי"ה עלינו להזדקק לשפתה של הקבלה".

הסמן הימני של העמדה הסוברת כי עיקר משנתו של הראי"ה נובעת מן הקבלה הוא

- 8 איש שלום, בנימין, הרב קוק: בין רציונליזם ומיסטיקה, ירושלים תש"ן, עמ' 200.
- 9 שם, 219.
- 10 רוזנק, אבינעם, ההלכה הנבואית, עמ' 38-39.
- 11 רוזנק, אבינעם, סדקים על אחדות ההפכים, הפוליטי ותלמידי הרב קוק, תל אביב 2013, עמ' 15.
- 12 גוטל, נריה, שיקולים הלכתיים ומטא־הלכתיים בפסיקתו של הרב קוק, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשס"א. וכן, גוטל, חדשים גם ישנים: בנתיבי משנתו ההלכתית הגותית של הרב קוק, ירושלים תשס"ה.
- 13 שלום, גרשם, דברים בגו, תל אביב תשל"ו, עמ' 76.
- 14 צייטלין, הלל, ספרן של יחידים, ירושלים תש"ט, עמ' 253.
- 15 רוס, תמר, 'מושג הא־לוהות של הרב קוק', דעת 8, תשמ"ד, עמ' 109-128.
- 16 Garb, Jonathan, "Rabbi Kook and his sources from kabbalistic historiosophy to national mysticism", in: M. Sharon (ed.), *Studies in modern religions movements and the Babi-Baha'i faiths*, Leiden, 2004, pp. 77-96.
- 17 רוזנברג, שלום, "מבוא להגותו של הראי"ה", בתוך: יובל אורות, ירושלים תשמ"ה, עמ' 27-105.

אביב"י. אביב"י, רואה בו מחשובי הוגי הקבלה, הוא אף מראה כי שיטתו של הראי"ה יונקת מקבלת האר"י.¹⁸ לטענתו, יש בכתבי הראי"ה שיטה קבלית ברורה קוהרנטית ושלמה. החידוש שבמשנתו של הראי"ה הוא היישום של העקרונות הקבליים למציאות המתהווה.¹⁹ היו חוקרים שלא ראו בראי"ה הוגה דעות סיסטמתי, כלומר בעל משנה הגותית סדורה. שמואל הוגו ברגמן מאפיין אותו "יותר משורר מאשר הוגה דעות סיסטמתי".²⁰ רבקה ש"ץ, אף היא אינה מוצאת סיסטמטיות בשיטתו אך רואה בו "איש בשורה".²¹ האם הראי"ה היה בעל שיטה הגותית, האם היה משורר, מיסטיקן, פילוסוף?

במהלך כתיבת העבודה יצאו לאור שלושה ספרים חשובים שהוסיפו תובנות בהגותו של הראי"ה. האחד עוסק בקבלה כמקור לכתבי הראי"ה,²² השני במשנתו הפסיכולוגית של הראי"ה,²³ השלישי משרטט קווים ביוגרפיים לחייו וקווים עיוניים להגותו ומורשתו של הראי"ה.²⁴

די להתבונן בספקטרום הדעות של ההוגים חוקרי משנתו של הראי"ה, כדי להבין שיש כאן גישה רב ממדית. כל אחד מהם יכול היה לזהות יסודות של גישה עקרונית שנעה בין הקוטב הפילוסופי (גולדמן), ובין הקוטב הקבלי (אביב"י), וברצף שבין העמדות הקוטביות, אנו מוצאים מגוון דעות.²⁵ יש בעובדה זו כדי לעורר למחשבה שאולי הגותו של הראי"ה היא אכן מרקם של נקודות המבט השונות המתאחדות לכלל בנייה של פול הגותי שמתבונן במציאות. האם לראי"ה שיטה הגותית סדורה? גם בשאלה זו אנו מוצאים מגוון דעות: ברגמן וש"ץ אינם מזהים משנה שיטתית. איש שלום, אף הוא סבור "שלפנינו שיטה פילוסופית שאותה שומה עלינו לגלות מבעד למעטה של ניסוח בלתי שיטתי".²⁶ רוזנברג, טוען כי שיטתו של הראי"ה מצד אחד קוהרנטית במונחים פילוסופיים ומצד אחר כדי להבין את ניסוחיה יש צורך בהיכרות עם שפת הקבלה". שוורץ לעומת זאת טוען כי הראי"ה "...לא הותיר משנה הגותית-שיטתית, והתלמידים היו אלה שיצרו תדמית של שיטה מתוך כתביו הפזורים של הרב... בחלקה נעשתה עריכה זו תוך דו שיח עם הראי"ה – ובחלקה בהתעלמות גמורה".²⁷ אני מסכים חלקית עם דבריו של שוורץ, אכן שלא כדרכם של הפילוסופים לכתוב משנה סדורה, כתיבתו של הראי"ה מאופיינת בדרך כלל מפסקאות רעיוניות, אם כי בעיון מעמיק ניתן בהחלט למצוא עקביות שיטתית. ראוי לציין כי זו אינה מלאכה קלה שכן נדרשו לתלמידיו שנים רבות על מנת לערוך את כתביו. עמדתו של הראי"ה באופן מוצהר היא כי יש שיטה

18 אביב"י, יוסף, צהר, גיליון א', ת"א תש"ס, עמ' 93-111.

19 אביב"י, יוסף, "היסטוריה צורך גבוה", בתוך: ספר היובל לרב מרדכי ברויאר, כרך ב, ירושלים תשנ"ב.

20 ברגמן, ש"ה, 'תורת ההתפתחות במשנתו של הרב קוק', בתוך: שיטתו של הרב קוק תשכ"ג, עמ' ס"ט.

21 ש"ץ, רבקה, "אוטופיה ומשיחיות בתורת הרב קוק", כיוונים 1978, עמ' 15.

22 אביב"י, יוסף, קבלת הראי"ה, ירושלים תשע"ה.

23 כהנא, ברוך, אורות האדם והנפש: משנתו הפסיכולוגית של הראי"ה קוק וכלים ליישומה.

24 מירסקי, יהודה, הרב קוק: מבט חדש.

25 שם, פולמוסים בין ההוגים השונים בנוגע לשאלת מקורותיו, עמ' 16-22.

26 איש שלום, שם, 219.

27 שוורץ, דב, אתגר ומשבר בחוג הראי"ה קוק, תל אביב תשס"א, עמ' 11.

בכתבים, והעובדה שהיה שותף לחלק מעריכתם מחזקת את העמדה הרואה את משנתו כקוהרנטית. כהנא, טוען לעמדה הפוכה מזו של שוורץ: "אני מציע לצאת מההנחה הפוכה הטוענת שכל פסקה שכתב הרב היא חלק משיטה מסודרת, גם במקומות שבמבט ראשון היא אינה נראית כך אני מניח שהפסיפס המגוון של העמדות המופיעות בכתבי הרב מבטאת צדדים שונים של הגות אחת מורכבת..."²⁸.

העובדה כי חוקרים חשובים הגיעו להבנות שונות באשר למקורות הגותו, מעידה על סגנון מיוחד הכולל מרכיבים שונים, שניתן למצוא בהם יסודות פילוסופיים, קבליים ופיוטיים. סגנונו של הרא"ה הינו יצירה רב ממדית. אין הוא בונה נדבך נוסף על יסוד תפיסה מקובלת ואין הוא יוצר שיטה חדשה נטולת זיקה לקודמותיה, אלא אפיון הגותו נראית כפועל יוצא של תהליך "עיכול" מחשבתי של מרכיבי "מזון" רוחני מגוונים. בתהליך עיכול זה המרכיבים השונים מקבלים פנים חדשות ובאים לידי מהות חדשה, דם שהוא הנפש. על פי הפסקה שאביא בהמשך,²⁹ שמבחינה עמדה זו, הרא"ה רואה באיסוף הרמוני של גישות ונקודות מבט שונות, אמצעי לבניית תמונת מציאות שלמה יותר. כמובן, בניתוח קפדני של כתביו ניתן לאתר את המרכיבים השונים שיצרו את החיות הרוחנית החדשה, ומשום כך ייתכן כי ההוגים השונים איתרו מרכיבי הגות שונים בתוך יצירתו.

לעניות דעתי, גישתו ההרמונית של הרא"ה בשאלת יכולתו להכיר את המציאות, מוצאת את ביטויה גם בהנחה שהאפשרות שלנו להכיר את היש דורשת את מציאת המרקם הנכון של שימוש בכל אחת מהגישות, על הרצף שבין הפילוסופיה כמייצגת את השכל האנושי הדיסקורסיבי, ובין הצורך לבנות את תמונת המציאות מתוך מקורות הקבלה. המקורות הקבליים מביאים לתודעה מידע שהשכל לא היה מסוגל להשיג בכליו.

עמדה זו נתמכת בעובדה שהרא"ה ניהל שיג ושיח בחיבוריו עם רבים מההוגים הפילוסופיים ובכל אחת מהגישות השתדל למצוא ולהבדיל בין הפרי לקליפה, בין התוכן הראוי והמבורר שמקדם את ההבנה ובין זה שאינו מקדם אלא זורע סיגים המטשטשים אותה. כמו כן, גם ביחס להוגים התורניים, מבקש הרא"ה להאיר כיצד כל גישה תורמת לתמונת המציאות השלמה. הניסיונות למצוא שיטה בהירה שתהווה נתיב להבנת משנתו, לא הביאו לתוצאה ברורה. תעיד על כך הרשימה הארוכה של החוקרים וניתוחיהם השונים. מסתבר שגם תלמידו הקרוב הרב דוד הכהן (להלן הרד"כ) שאל את הרא"ה אם יש שיטה בדרכו. לאחר שבע שנים שהיה "מסתופף בצל הרב בבית מדרשו יומם ולילה. ויהי היום ואעל אליו בשאלה: 'רבנו, קדושה יש כאן אצלו, רוח השפעה סגולית. האם יש גם תורת הרב תוכן לימודי מסוים, מה שיטה', והתשובה כן ודאי".³⁰ יש כאן עדות מפי תלמידו המובהק של הרא"ה שאכן על פי הרא"ה, קיימת שיטה. ואולם, שלא כמו אצל רוב ההוגים והפילוסופים, שאנו מוצאים בכתביהם חיבורים שעוסקים גם בהסבר שיטתם, לא כן אצל הרא"ה, שהרי רוב כתביו הינם פסקאות קצרות

28 כהנא, ברוך, אורות האדם והנפש: משנתו הפסיכולוגית של הרא"ה קוק וכלים ליישומה, עמ' 50.
29 הרא"ה, עין איה, ברכות ב, פרק תשיעי – הרואה, שסא. ברכות סד, א, ירושלים תש"ן. הציטוט מובא בסיום פרק זה.
30 כהן דוד, סיני יא, עמ' רפו, אוה"ק א, ירושלים תשמ"ה, עמ' 17.

שנראות יותר כהשראה רעיונית. הדבר מסביר מדוע נדרשו לתלמידו דוד הכהן שתיים-עשרה שנים לערוך את הספר "חכמת הקודש" לכדי שיטה ערוכה.³¹ חשוב לי לציין כי בסקירה זו של הרקע המחקרי איני בא לחדש דברים שלא עסקו בהם החוקרים, אלא להכין את המצע והרקע לתחום שאותו בדעתי לחקור שהוא כאמור נקודת המפגש והאיזון שבין ההפכים. את יצירתו של הראי"ה "שיטה של השיטות", ניתן לראות לא כפשרה אלא מתוך נקודת מוצא שבכל שיטה יש גילוי חלקי של התמונה השלמה של המציאות. תמיכה לתובנה זו ניתן למצוא בפסקה הבאה:

השלום האמיתי א"א שיבא לעולם כ"א דווקא ע"י תואר של ריבוי השלום. הריבוי של השלום הוא שיתראו כל הצדדים וכל השיטות שיש בחכמה, ויתבררו איך כולם יש להם מקום כל דבר לפי ערכו מקומו וענינו. ואדרבא, העניינים הנראים כמיותרים או כסותרים, כשמתגלה החכמה האמיתית לכל צדדיה יראו שרק ע"י קיבוץ כל החלקים וכל הפרטים, וכל הדיעות הנראות שונות וכל המקצעות החלוקות, דוקא על ידם יראה אור האמת והצדק...³²

על פי דרכו, הדרך לאמת בנויה על מיזוג בין "הצדדים והשיטות שיש בחכמה" ומתוך כך "ויתבררו איך כולם יש להם מקום כל דבר לפי ערכו מקומו וענינו". מיזוג זה יהיה שלם רק כאשר "העניינים הנראים כמיותרים או כסותרים [...] רק ע"י קיבוץ כל החלקים וכל הפרטים, וכל הדעות הנראות שונות וכל המקצעות החלוקות, דווקא על ידם יראה אור האמת והצדק". בפסקה זו, בהמשך לדברי הרד"כ שהובאו לעיל לפיהם הראי"ה מעיד על עצמו שיש שיטה בכתביו, באה לידי ביטוי העמדה לפיה המפתח לבניית תמונה שלמה והבנה שלמה של החכמה והשגת היש, יבוא מקיבוץ הגישות השונות. ולא עוד אלא דווקא בסתירות שאנו מוצאים לכאורה במציאות נמצא מפתח משמעותי לפתרון חידות והבנה מעמיקה יותר: "ואם תראה סתירה ממושג למושג, בזה תבנה החכמה ביתה. וצריך לעיין בדברים איך למצא את התוך הפנימי שבמושגים, שבוזה יתיישרו הדברים ולא יהיו סותרים זא"ז".³³ ניתן לראות בפסקה זו כמי שמבהירה את גישתו, ונותנת בידינו מפתח חשוב להבנת משנתו. הראי"ה קוק מתבונן במציאות האונטולוגית והאפיסטמולוגית מנקודת מבט אחדותית והרמונית. המציאות בנויה מניגודים שחרף הניגודיות "חיים" בהרמוניה. מתוך גישה זו הוא מתבונן בתופעות השונות שבעולם החומרי, הנפשי והרוחני בעולם. בחיבור זה אני מבקש להבין את הצורך בניגודים, את מערכות היחסים ביניהם, את הדינמיקה שמתרחשת בנקודת המפגש שבין ההפכים, ולנסות לחלץ מתוך כך עקרונות. אין לראי"ה חיבור שיטתי העוסק בסוגיה זו של אחדות ההפכים, הדינמיקה והאיזונים. אומנם יש מספר פסקאות שמצביעות

31 שם, עמ' 18-22.

32 עין א"ה, ברכות ב, פרק תשיעי – הרואה, שסא. ברכות סד, א, ירושלים תש"ן.

33 שם.

על עקרונות, אבל רוב הפסקאות מתייחסות לתיאור והסבר התופעות והתחומים שבהם קיימת דינמיקה של איזון או הפרתו.

ב. סקירת מחקרים בסוגיית אחדות ההפכים

חיבורים העוסקים בעקרונות שיטתיים הנוגעים לסוגיית אחדות ההפכים מצאתי אצל ירון,³⁴ איש שלום,³⁵ רוזנק,³⁶ שוורץ,³⁷ ורוס,³⁸ ובעבודות מוסמך של מוניץ,³⁹ ובינדיגר,⁴⁰ במאמרה המיוחד של דיסון,⁴¹ ושרלו.⁴² ולמעשה כמעט כל ההוגים שעסקו במשנתו נדרשו לסוגיה זו. מתוך העיון בחיבוריהם, נראה כי עיקר התייחסותם הייתה לבירור מהות יסוד אחדות ההפכים וכן העיסוק בשאלה אם הראי"ה לקח יסוד זה מעולם הפילוסופיה או שמא מהקבלה הלוריאנית או החסידית. בדעתי להוסיף מבט גם בסוגיה זו, אך עיקר המחקר עניינו מערכות היחסים שבין הניגודים, הדינמיקה והתהליכים שביניהם, היינו "המנגנון של האיזון". תחום זה מיעטו לעסוק בו.⁴³

רוב ההוגים שעסקו בשאלת מקורותיו של הראי"ה הצביעו על התחומים שבהם יש התייחסות לדיאלקטיקה של ההפכים. מעטים התמודדו עם שאלת המנגנון עצמו ודרך פעולתו. בנושא אחדות ההפכים עסקו מספר הוגים. להלן אציג סקירה קצרה של עמדותיהם, הערך המוסף שלהם והמקום שהניחו להתגדר בו. סקירה יסודית ומעמיקה של הגישות של ההוגים השונים שעסקו בניתוח כתבי הראי"ה בנושא אחדות ההפכים, אני מוצא אצל בן נון.⁴⁴ על מנת שלא לחזור על הדברים שכתב, אתיחס לדבריו הנוגעים לסוגיית אחדות ההפכים ונושא האיזון, אם בהסכמה או בהארת זווית שונה, וכן אוסיף במידת הצורך את נקודת המבט שלי בנושא. שלום רוזנברג, מציג את שיטתו של הראי"ה כשיטה קוהרנטית במונחים פילוסופיים רציונליים מצד אחד אך מצד אחר כדי להבין את ניסוחיו של הראי"ה עלינו להזדקק לשפת

- 34 ירון, צבי, משנתו של הרב קוק, ירושלים תשל"ד.
35 איש שלום, בנימין, הרב קוק: בין רציונליזם ומיסטיקה.
36 רוזנק, אבינועם, ההלכה הנבואית, ירושלים תשס"ז.
37 שוורץ, דב, "עריכה מול יצירה", דעת 24, תש"ג, וכן "הציונות הדתית בין הגיון למשיחיות", תל אביב תשנ"ט.
38 רוס, תמר, "מושג הא־לוהות של הרב קוק", דעת 9, תשמ"ב.
39 מוניץ, מאיר, "אחדות הניגודים בין הרב אי"ה קוק לפרופסור ש"ה ברגמן", הוגש כחיבור לשם קבלת תואר מוסמך, בר אילן תשס"ג.
40 בינדיגר, נעמה, תבניות חשיבה בכתבי הרב קוק, חיבור לשם קבלת תואר מוסמך, רמת גן תש"ע.
41 דיסון, יונינה, "ארבעה מוטיבים ב'אורות הקודש כבסיס לעריכה חדשה", דעת 24, תש"ן.
42 שרלו, סמדר, "צדיק יסוד עולם-השליחות הסודית והחוויה המיסטית של הרב קוק", חיבור לשם קבלת תואר דוקטור, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן תשס"ד.
43 במחקרו של רוזנק, אבינועם, ההלכה הנבואית, ירושלים תשס"ז, וכן במאמרו, "הלכה, אגדה ונבואה בתורת ארץ ישראל". בתוך: מאה שנות ציונות, עמ' 261-285, יש התייחסות רחבה מאד לסוגיית אחדות ההפכים.
44 בן נון, יואל, המקור הכפול של השראה וסמכות במשנת הראי"ה קוק, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור, ירושלים תשס"ז, עמ' 9-31.

הקבלה". רוזנברג טוען כי יש לראי"ה שיטה פילוסופית. אומנם, הוא מצביע על קושי בלשון ובסגנון הפיזי אך קובע כי "...הלשון והסגנון הפיזי היצרים פעמים רבות אתה רושם שלפנינו השתפכות שירית ולא מערכת פילוסופית וקוהרנטי. נגד רושם זה יש להילחם עד לאחת". נוסף לכך מדגיש רוזנברג כי "כדי להבין את ניסוחיו של הראי"ה עלינו להזדקק לשפתה של הקבלה". את נושא הסתירות והניגודים מציג רוזנברג מבעד למשקפיים של האתיקה.

רוזנברג מציג ארבעה מוקדים שהוא מזהה בהם סתירה: א. חוסר האפשרות לממש מוסר טוטלי עקב העובדה שיש חסרון מעצם היות העולם חסר שלמות; ב. העובדה שיש באדם כוחות שליליים רצונות ומאויים; ג. הסתירה בין מטרה לאמצעים המכונה בפי הראי"ה "חטא הארץ"; ד. "הסתירה הרביעית היא זו הקיימת בערכים – בינם לבין עצמם".⁴⁵ וכאן מרחיב רוזנברג את הסברו על פי המודל הקבלי. "אכן יש הקבלה בין חלקיות ההכרה לחלקיות המוסר, ה'שלוש' שמייצגת ספירת היסוד הוא ההרמוניה שבין החלקים השונים".⁴⁶

רוזנברג מציג את ה"בעיה" של הסתירות כחלק ממבנה ההוויה. העובדה שיש דעות מנוגדות וסתירות בין הערכים עצמם נובעת מכך שכל ספירה מייצגת משפיעה באופן שונה ואף מנוגד לכאורה (מחלוקת בית שמאי ובית הלל אלו מתירים ואלו אוסרים מצד בחינת החסד ובחינת הדין). השלמות יכולה לבוא לידי ביטוי רק בחיבור ההרמוני שבין הבחינות המנוגדות. איש שלום, בחיבורו "הרב קוק בין רציונליזם למיסטיקה", עורך סקירה מקפת על שני היסודות הנוכחים באופן משמעותי ביותר בתורת הראי"ה: עמדתו של הראי"ה כי לא ניתן להגיע לבניית תמונת מציאות שלמה ללא הערך המוסף של ההכרה השכלית והאינטואיציה הרוחנית. הראי"ה שואף לאחד את העולמות אף שהמתח ביניהם נשאר בעינו. נושא מרכזי בדיון הוא נושא החירות והבחירה החופשית. באשר למחקרי, השאלה שתישאל היא כיצד נוצר איזון במערכת של בחירה חופשית. ידוע שלכל כלי יש את מעלותיו וחסרונותיו, ומימוש בכלי אחד בהכרח יביא לתמונת מציאות חלקית חסרה ואף שגויה. כל גישה מחשבתית, עקרונית ודפוסי החשיבה שלה, בחלק מהמרכיבים בה אנו מוצאים ניגוד של ממש בין הכלים, באופן שבו הם מתבוננים ומנתחים את המציאות. הראי"ה מכיר בניגודים ובסתירות לכאורה, ובאופן התגלותם של בחינות שונות בהוויה.

איש שלום [להלן אי"ש], מזהה אצל הראי"ה ארבע גישות להתמודדות עם סוגיית הניגודים:

א. הגישה הראשונה, הניגודים הינם היבטים שונים של המציאות, כלומר נקודות מבט וזוויות הסתכלות. הסבר זה בא לידי ביטוי בין השאר באיגרתו לשמואל אלכסנדרוב.⁴⁷ וכפי שמסביר אי"ש, "היבטים השונים של המציאות הנראים כמנוגדים הם מחויבי המציאות ברמת ההגה הנמוכה, אך אין הם מעידים על סתירה ביסוד המוחלט".⁴⁸ כפי העולה

45 רוזנברג, שלום, מבוא להגותו של הראי"ה, עמ' 60.

46 שם, שם.

47 אגרות הראי"ה, א, קלג.

48 איש שלום, בנימין, בין רציונליזם ומיסטיקה, עמ' 61-62.

- מהאיגרת, הפתרון של הראי"ה היא שכאשר יש סתירה בין מופעים כנראה יש תנאי נעלם, ועל מנת לפתור את הסתירה יש צורך "להביט פנימה" ולמצוא את השורש למופעים.
- ב. הנסתר והנגלה הם שני מופעים של המציאות, כמו הגוף והנשמה שמביאים לידי ביטוי מהות אחת אך במופעים שונים.
- ג. בעקבות תורת התארים האלהיים של הרמב"ם ניתן לבטל את משמעותם של מושגים מנוגדים.
- ד. ההבנה של מושג השלמות על פי הראי"ה בכל הקשור להוויה האלהית. הדוגמא שמביא אי"ש הוא מושג השלמות וההשתלמות.

מרחב העיסוק של אי"ש הוא בעיקר הבהרת המושגים ומערכת היחסים שבין תורת ההכרה הדיסקורסיבית להכרה וההשגה המיסטית, ושני אלו באופן שבו הם באים לידי ביטוי בכתבי הראי"ה. לא מצאתי אצל אי"ש התייחסות שיטתית לנושא האיזונים שבין הבחינות המנוגדות. על פי רוב ההדגשה היא על הצורך בשני המופעים.

אצל רוזנק, נושא אחדות ההפכים תופס מקום מרכזי בניתוחו את משנת הראי"ה. ככלל, הוא מציע את המודל כפתרון לניגודים ולסתירות לכאורה שהוא מזהה במשנתו. רוזנק עוסק בניתוח הגישות של הוגים שונים שביקשו למצוא את העיקרון המקיף של משנת הראי"ה. היו הוגים שביקשו להציב את הגישה ההרמונית המיוחסת לראי"ה כיסוד המרכזי, יש שביקשו לציין גישה זו כאסטרטגיה של התנהלות הראי"ה שנבעה מהפערים בין הקבוצות השונות שחיו זו לצד זו בתקופה שכינה בה ברבנות, יש שאפיינו גישה זו כגישה בית מדרשית ויש שביקשו לאפיין את הגישה ההרמונית בשילוב ההלכה והשקפת עולמו.

רוזנק עורך סקירה מקיפה של הספרות המחקרית על אודות הראי"ה. את תורת אחדות ההפכים מציין רוזנק "כתורה הרואה את המציאות כמלאה ניגודים שלכאורה אין לגשר עליהם. אולם היא אינה מבקשת לבטל את הניגודים והקטבים שבהוויה לשיטתה הקטבים – כפי שהם מבטאים את המקור האחדותי שהוא מקורם של הניגודים והוא אף תכליתם".⁴⁹ בהמשך עורך רוזנק סקירה מקפת של הדיאלקטיקה ותורת אחדות ההפכים, ומשווה אותה לגישה החבד"ית, גישתם של המהר"ל מפראג, ר' צדוק הכהן מלובלין, ושיטתו של שלינג, עוד הוא מתייחס לשונות ולדמיון לגישה ההיגליאנית. כל זאת כרקע למצע הדיאלקטי ואת התייחסותו למתחים השונים הן בתחום ההוויה הרוחנית והן בתחום ההוויה הארצית.

רוזנק טוען "כי מתח זה קשה להבנה והוא מנוגד לאינטואיציות המצויות בידינו למבנה ההיגיון המקובל אך הוא לדעתי משמש פתרון לביאור כתביו הסותרים המורכבים והנבואיים של הרב קוק".⁵⁰ עיקר עיסוקו של רוזנק לאחר הקדמתו היסודית הוא בהיבטים האמוניים ההשראתיים, המכונים לדידו נבואיים. רוזנק, שכאמור עוסק בבירור מקורותיו של הראי"ה ובגישות השונות למשנת אחדות ההפכים, מבקש ליישם את עקרונות הגישה של הראי"ה על מספר סוגיות ובעיקר בפסיקת ההלכה. זאת ועוד, בחיבור אחר הוא עוסק בניסיון לנתח

49 רוזנק, אבינעם, ההלכה הנבואית, עמ' 25.

50 שם, 57.

את המהלכים של אנשי הגות ורבנים ביחס לציונות הדתית, זאת לאור המציאות הפוליטית ובהצגת מודל אחדות ההפכים כאלטרנטיבה.

מאמר נוסף של רוזנק עוסק בזיקה שבין החוקר למושא מחקרו.⁵¹ מתוך מאמר זה נוסף תובנות לסוגייתנו. במאמר מתייחס רוזנק לנושא 'אחדות ההפכים' בכתבי הראי"ה וטענתו כי מושג זה מדויק יותר מאשר הגישה ההרמונית המיוחסת לראי"ה. לטענתו, יתרונה של גישה זו הוא בכך שהיא מאפשרת למצוא שיטה גם בסוגיות שבהן לכאורה אנו פוגשים את הסתירה והפרדוקס, המצויים לטענתו בכתבי הראי"ה בכך שנטען כי הם חלק לגיטימי בשיטתו. עוד טוען רוזנק כי מרתק לבחון את הזיקה בין המחשבה היהודית-קבלית להגות המודרנית, ועם זאת יש להבין את תורת אחדות ההפכים על רקע עולם המושגים של "השפה" ו"הספרות" של עולמו של הראי"ה.⁵²

על פי רוזנק, המקור לתורת אחדות ההפכים הוא תורת הקבלה. הוא גם מצביע על כתבי המהר"ל כמקור לגישתו של הראי"ה, כפי הסברו השיטתי של אנדרה נהר,⁵³ וכן על פי עקרונות תורת החסידות כפי שמופיעה בכתבי הבעש"ט ותלמידיו אחריו, ובמיוחד ר' צדוק הכהן מלובלין. אני מקבל את גישתו של רוזנק. אכן אף אני הקטן סבור כי מקורה של משנת אחדות ההפכים הוא בתורת הקבלה והחסידות. בכך מקבלת משנת אחדות ההפכים עומק ורוחב שאינם נמצאים בגישות ההוגים שלא שאבו את משנתם ממקורות היהדות.

הגישה היהודית מעצבת משנה שלמה שיסודותיה באילן הספירות. לעומתה, המאפיין העיקרי של הגישות האחרות הוא אינטואיציה הגותית הנובעת מתוך התבוננות בבריאה ובחוקי הטבע. עם זאת, אין להתעלם מכך שהראי"ה הסתייע ואימץ דרכי הסברה מההגות הכללית וכן מגילויי המדע. ניתן לטעון באופן מובחן כי הוא מתייחס ונעזר בכתבי הוגים שונים בפילוסופיה הכללית, לעיתים כתנא דמסייע ולעיתים כמי שמאפשר לו להבחין את גישתו על רקע שלילת גישתו של ההוגה. רוזנק ממעט לעסוק בחקר האינטראקציה שבין הניגודים, אף הוא מקום הותיר לנו להתגדר בו.

בן נון מציע מודל אותו הוא מכנה "המקור הכפול" שעניינו הוא שני מקורות לדינמיקה העולמית הרוחנית – השראה וסמכות. הוא בונה מודל תאולוגי-קוסמי שמסביר את מערכת היחסים – בורא, אדם, עולם. בן נון מתאר את העיסוק בסוגיה "אחדות ההפכים" כמי שאינה מספיקה כדי לתאר את מה שהראי"ה חוזר ומדגיש. בהתייחסותו להוגים הקודמים טוען בן נון כי "בכל הנוגע למשנת 'אחדות ההפכים' לדעתי (מאופיינים) בערפל דיאלקטי ובחוסר הבהירות והעקביות במשנת הראי"ה".⁵⁴

אני מסכים עם הביטוי "ערפל דיאלקטי". להערכתי, ניתן לחלץ מכתבי הראי"ה מודל ממשי שעוסק בדינמיקה שבין ההפכים, מודל שמתחיל מהגות המופשטת אך יורד למציאות ויוצר משנה מבוארת המתייחסת גם לחיים הממשיים, להנהגת הפרט והכלל.

51 רוזנק, אבינעם, על הזיקה בין החוקר למושא מחקרו: תאוריה ופרקסיס, בר אילן 2018.

52 שם, עמ' 48.

53 שם, עמ' 49.

54 בן נון, יואל, המקור הכפול של השראה וסמכות במשנת הראי"ה קוק, עמ' 57.

החוקרים עד כה עסקו בעיקר בציון ההפכים ובעובדה כי הם נוכחים ופועלים יחד, הם מיעטו לעסוק במערכת היחסים שבין ההפכים בדינמיקה שביניהם והסתפקו באמירות כלליות. בן נון, עוסק בעיקר במערכת היחסים בין הבורא לאדם, בין האלוהי המטפיזי ובין ההגות וההנהגה האנושית. ניתן למצוא דמיון משותף בין גישתו לגישתה של אליאור, שעסקה אף היא במערכת היחסים בורא-נברא על פי משנת חב"ד.

שרלו עוסקת בדמותו של הראי"ה כמיסטיקן, ובדרך זו מבקשת להסביר את הסתירות בין ההפכים, חדשנות מול שמרנות, אינדיבידואליזם מול כלל וכו'.

אביב"י הינו הסמן הימני באשר לשאלת מקורות הראי"ה. לשיטתו, המקור הוא תורת הקבלה. בחיבוריו הוא מבסס את טענותיו, ואת שיטתו הוא מציג באופן בהיר בארבעת הכרכים של "קבלת הראי"ה"⁵⁵. ככלל, אומר כי אני מקבל את עמדתו של אביב"י באשר למקורותיו של הראי"ה אלא שלעניות דעתי, אביב"י הרחיק מעט לכת בעמדתו הגורפת שכן לא ניתן להתעלם מיסודות הגותיים שונים המשולבים בכתבי הראי"ה. באשר לסגנון, טוען אביב"י שסגנון כתיבתו של הראי"ה פונה להסברה רציונלית בדומה למפעלו של הרמח"ל.⁵⁶

מירסקי עוסק בנושא ההפכים מתוך שרטוט הקווים לביוגרפיה של הראי"ה והשפעתה על הגותו. הוא מדגיש כי על פי הראי"ה "השלמות האנושית מחייבת מודעות לסדרה של צמדים בינאריים המעצבים את הקיים: טבע ובחירה, חומר וצורה, פעולה ומחשבה, לב ומוח, האנושות ועם ישראל"⁵⁷. כמו כן, אירועי מלחמת העולם הראשונה, שהותירה את אירופה במשבר עמוק ואובדן אמון בקדמה מצד אחד, ומצד אחר, ההתעוררות של התנועה הציונית שעוררה את החלום היהודי של שיבת ציון. במצב החדש שנוצר, טוען מירסקי, הראי"ה נעשה אדם שאין לו תחליף מבחינת יכולתו לאחד באישיותו את הצדדים הסותרים של היישוב. הסקירה הביוגרפית שמציג מירסקי נותנת ערך מוסף להבנת תורת ההפכים והאיזונים של הראי"ה ובעיקר מדגישה את תרומתם של נסיבות ההיסטוריה והאירועים בחיי הראי"ה לבניית תורת האיזונים.

כהנא מאיר את סוגיית אחדות ההפכים והאיזונים דרך ה"משקפיים" של הפסיכולוג שמעבר להיכרותו את הגישות השונות של עולם המחקר הפסיכולוגי, אמון על גישתו של רוטנברג שעניינה היבטים פסיכולוגיים לאור תורת הקבלה והחסידות. סוגיית האיזונים באה לידי ביטוי בספרו באופן מובהק והיא תומכת בטענתי שעקרונות האיזון באים לידי ביטוי בתחומים רבים. לקראת הגשת העבודה יצא לאור ספרו של ברנדס שמבקש למצוא את מערכות האיזון בתוך החברה הציונית-דתית. ברנדס מציג מודל "אליפסה" בעלת שני מוקדים של ערכים הנמצאים לכאורה בסתירה, כאשר מרחב האליפסה מאפשר מרחב מגוון של אפשרויות איזון.⁵⁸ המחקרים לא עסקו בדרך כלל בעקרונות ובמנגנונים של האיזון והפרת האיזון, בדינמיקה של המפגש שבין המערכות והכוחות המנוגדים, ובמשקל שניתן לכל כוח מהכוחות המנוגדים, וודאי לא הקיפו באופן שיטתי את הנושא.

55 אביב"י יוסף, קבלת הראי"ה, ירושלים: תשע"ח.

56 בן נון, יואל, המקור הכפול של השראה וסמכות במשנת הראי"ה קוק, עמ' 19-20.

57 מירסקי, יהודה, הרב קוק: מבט חדש, עמ' 36.

58 ברנדס, יהודה, המקף והאליפסה: הערכים והאיזונים של הציונות הדתית, ראשון לציון תשפ"ב.

ג. תורת האיזונים

נושא עבודה זו הוא תורת האיזונים. טענות על הפכים וניגודים אשר נובעים ממקור ושורש אחד, מצויים במחקר הפילוסופי החל מהתקופה הקלסית דרך התקופה הרומנטית ועד ימינו. הדיון על אודותם נמצא בפילוסופיה המערבית והמזרחית, כל תקופה וכל זרם ומאפייניו הייחודיים. השיח על אודות הפכים מלווה את המסורת היהודית במדרשים ובתורת הסוד.

עיקר העיסוק הוא בהפכים ובמקורם האחדותי, נושא האיזון שבין הפכים נידון פחות. מיקוד מבט על נקודת המפגש שבין הפכים והבנת הדינמיקה והתהליכים שמתרחשים בה מאירים סוגיות מרכזיות בהגות הראי"ה. אף כי הנושא המרכזי של העבודה הוא האיזונים במשנתו של הראי"ה, מעניינת העובדה כי אנו מוצאים דמיון רב בנושא זה, בדפוסי חשיבה וחילוץ תובנות מהתבוננות בטבע, בחשיבה האנושית הכללית, בהגות היהודית ובתורת הקבלה. ראוי לציין כי אני מתייחס לשני מושגים קרובים – אחדות הפכים ועקרונות איזון. שני מושגים השייכים לשדה אחד, למערכת הדדית אחת. "אחדות הפכים" מציינת התבוננות פילוסופית שהנחת היסוד שלה מבוססת על כך שהמציאות השלמה מורכבת מהפכים היוצאים מנקודת מוצא אחדותית המתפרטת ביציאתה בפועל לשני הפכים. "תורת האיזונים" ממשיכה קו מחשבה זה אלא שהיא עוסקת במערכת היחסים שבין הפכים. הנחת היסוד שלה היא כי בין הפכים קיימת אינטראקציה, דינמית או סטטית. הפכים על פי הנחת מחקר זה, המבוססת על גישות הוגים שונים, מקורם משותף והם נמצאים על "ציר" אחד. בין הפכים קיימת נקודת איזון, נקודה שבה ההשפעה ההדדית נמצאת במצב של שוויון או יציבות.

אצל אחדים מההוגים נמצא את עיקר עיסוקם בהפכים, באפיונם, ובשרטוט התחומים שבהם אנו מזהים אותם. אחרים עסקו דווקא במערכת היחסים שבין הניגודים ונקודת האיזון ביניהם. ניתן להגדיר את הפרויקט: א. חקר מערכת היחסים שבין הפכים על פי גישתו של הראי"ה, אפיון מצבי האיזון, הסיבות להפרת האיזון והתהליכים להשבת האיזון שבין הפכים; ב. ביסוס ההנחה כי המקור המרכזי לתורת האיזונים של הראי"ה הוא עולם הקבלה והחסידות; ג. זיהוי עקרונות תהליכים ומודלים של איזון בתורת הראי"ה, ומתוך כך ביסוס ההנחה שלפנינו משנה סדורה. אישוש הנחה זו יעשה בעזרת הצגה שיטתית של העקרונות, התהליכים והמודלים וביסוס הטענה כי מאפיינים אלו באים לידי ביטוי בתחומים שונים: התחום המוסרי, השכלי, החברתי והרוחני. הערך המוסף של מחקר זה הוא פיזור ולו במעט של "הערפל הדיאלקטי" שמאפיין את הסוגיה.

כרקע, אערוך סקירה תמציתית של העיסוק בנושא האיזונים בפילוסופיה הקלסית, הרומנטית והמזרחית, במטרה לזהות דמיון ושונות בהשוואה למקורות ההגות היהודית, כל זאת כבסיס להדגשת הייחודיות, נקודות החידוש והערך המוסף של הראי"ה לדיון בנושא.